

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

בקי לשם, מוחמד חאג'י-יחיא וניל גוטרמן

מאמר זה מציג ממצאי מחקר שבדק את הממדים ואת המאפיינים של חשיפת בני נוער בישראל לאלימות בקהילה, וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה שונים. המחקר נערך באמצעות שימוש בשאלון למילוי עצמי בקרב מדגם של 978 בני נוער יהודים בני 14-18 מסביבות מגורים מגוונות, ובהן יישובים בגדלים שונים מהמרכז ומהפריפריה, המאופיינים באשכולות כלכליים-חברתיים שונים. מרבית הנבדקים (97%) דיווחו על חשיפה לאלימות בקהילה במהלך חייהם. נמצא כי בני נחשפים לאלימות בקהילה יותר מבנות. תדירות העדות לאלימות בקהילה נמצאה גבוהה מתדירות ההתנסות האישית. תדירות החשיפה לאירועי אלימות קלים נמצאה גבוהה מתדירות החשיפה לאירועי אלימות חמורים. לא נמצאו קשרים מובהקים בין חשיפה והתנסות באלימות בקהילה למאפיינים דמוגרפיים וחברתיים-כלכליים של המשתתפים. נמצא כי בכל הסוגים והעוצמות של אלימות הייתה רמת החשיפה הגבוהה ביותר מחוץ לשכונה, למעט רמת החשיפה למכות, שהייתה גבוהה יותר בבתי הספר. בניתוח רב-משתני נמצא כי בנות צעירות שנהנו יותר מתמיכה משפחתית ומתמיכת מורים, דיווחו על רמות נמוכות יותר של חשיפה לאלימות בקהילה. נדונות ההשלכות של ממצאי המחקר על מחקרים עתידיים ועל פיתוח תיאוריה בתחום חשיפת בני נוער לאלימות בקהילה.

מילות מפתח: אלימות בקהילה, תמיכה חברתית, תמיכה משפחתית, תמיכת מורים, בני נוער יהודים

סקירת ספרות

מטרת מאמר זה להציג ממצאים אודות מידת חשיפתם של בני נוער יהודים לאלימות בקהילה ולמאפייניה, וזיקתם למשתנים דמוגרפיים (בעיקר מגדר וגיל) ולתמיכה

מחקר זה מומן על ידי מענקים שנתקבלו מקרן ברונפמן, מקרן שרה מוסס, מקרן סונדרא וכן פילדמן, ומקרן מילטון רוזנבאום.

חברתית (בעיקר תמיכה מהמשפחה ומהמורים). בשלושת העשורים האחרונים אנו עדים להתעניינות ציבורית ומדעית הולכת וגוברת במדינות רבות בעולם בבעיית חשיפתם של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה, אך חסרים מחקרים דומים אודות הבעיה בישראל. הבעיה רחבת ממדים, ויש לה זיקה למספר לא מועט של גורמים. הסקר הלאומי שנערך בארצות-הברית בקרב מתבגרים (National Survey of Adolescents) חשף כי 23% מהמתבגרים היו נפגעי תקיפה והיו עדים לאלימות ולתקיפה בקהילה (Kilpatrick, Saunders, Resnick, & Smith, 1995). הסיכוי של ילדים ובני נוער להיות נפגעי פשע אלים חמור מחוץ לביתם כפול מזה של מבוגר, והסיכוי שלהם להיפגע מתקיפה קלה דוגמת רדיפה מחוץ לביתם גבוה פי שלושה מזה של מבוגר (Snyder & Sickmund, 1999).

סקר מקיף שערכו לאחרונה פינקלהור, אורמונד, טרנר והמבי (Finkelhor, Ormrod, Turner, & Hamby, 2005) על חשיפתם של 1,000 ילדים ובני נוער בני 17–2 לפשע ולאלימות, גילה שיותר ממחציתם התנסו בתקיפה פיזית בשנת עריכת הסקר, יותר מרבע התנסו בתקיפת רכוש, כ-14% מהם התנסו בצורה כלשהי של פגיעה, כ-8% מהם התנסו בפגיעה מינית, ויותר משליש צפו באלימות או התנסו בצורה אחרת של פגיעה בלתי ישירה. רק 29% מהילדים לא התנסו בכל צורה של פגיעה, ישירה או עקיפה. מחקרים אחרים גילו שיותר ממחצית הילדים הגרים באזורים עירוניים היו עדים לאלימות דוגמת שוד, דקירות, ויריות. בנוסף, כ-20% עד 40% מהילדים באזורים עירוניים נפגעו מאלימות בקהילה, כגון רדיפה, מכות, איומים בנשק קר וירי שכוון נגדם (Fitzpatrick & Boldizar, 1993). סקר לאומי בקרב ילדים ובני נוער בני 10–16 גילה, שיותר משליש מהם דיווחו על היותם נפגעים ישירים של אלימות בקהילה, כולל תקיפה חמורה, ניסיון חטיפה, ותקיפה מינית. נמצא גם ש-6% מהבנות ו-18% מהבנים הותקפו בנשק או נפצעו על ידי אדם שלא ממשפחתם (Boney-McCoy & Finkelhor, 1995, 1996).

יש כמה מאפיינים לחשיפתם של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה. המאפיינים העיקריים הם סוציו-דמוגרפיים, לרבות המעמד החברתי-כלכלי של משפחתם ושל הקהילה שהם חיים בה, גזע ושייכות אתנית, מגדר וגיל.

מעמד חברתי-כלכלי

סביר שאלימות בקהילה תתרחש בעיקר בשכונות עירוניות, שבהן ריכוזים גבוהים של משפחות שמשאביהן הכלכליים, הפסיכולוגיים או האישיים דלים, כמו איכות דיוור ירודה, הכנסה נמוכה ושיעור גבוה של שימוש בסמים (Groves, 1997). מחקרים הראו שבשכונות עירוניות כשליש מהילדים ובני הנוער הם נפגעי אלימות, וכמעט כולם נחשפו לאלימות בקהילה (Margolin & Gordis, 2000). קמפבל ושוורץ (Campbell)

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

(Schwartz, 1996) השוו בין ילדים הגרים באזורים עירוניים ובפרוורים של פילדלפיה, ומצאו ש-57% מילדי הפרוורים ו-88% מילדי הערים נחשפו למכות, שוד, דקירות, יריות, או רצח. מחקרים רבים הראו שילדים ובני נוער, שדיווחו על חשיפה ברמה גבוהה לאלימות בקהילה, נטו לגור באזורים עירוניים המאופיינים בעוני (Fitzpatrick, 1997; Moses, 1999; Overstreet, Dempsey, Graham, & Moely, 1999).

נמצא גם שבכיתות א' וב' באזורים עירוניים היו כ-19% מהתלמידים נפגעי אלימות כלשהי בקהילתם, וכ-61% היו עדים לאלימות בקהילה שהופנתה כנגד אחר (Richters & Martinez, 1993).

תשתיות עניות ודלות והזדמנויות חברתיות וכלכליות מעטות מאפיינות בדרך כלל את האזורים הפנימיים של העיר. הן גורמות להגברת רמות הדחק האישי והחברתי ומחזקות את הסובלנות לאלימות (Elliot, Wilson, Huizinga, & Sampson, 1996). ילדים ובני נוער הגרים באזורים עניים סובלים מרמות גבוהות של חשיפה לאלימות בקהילה כתוצאה מסחר בסמים ופעילויות של כנופיות, ויש סבירות גבוהה שיהיו מעורבים באירועים אלימים (Attar, Guerra, & Tolan, 1994; Miller, Wasserman, Neugebauer, Gorman-Smith, & Kamboukos, 1999). אף על פי ששכונות עירוניות ואזורים עניים מתאפיינים ברמות גבוהות של חשיפה והתנסות באלימות, הבעיה קיימת גם בפרוורים (O'Keefe & Sela-Amit, 1997) וגם באזורים כפריים (Slovak & Singer, 2002; Sullivan, Kung, & Farrell, 2004). נמצא שכרבע מבני הנוער באזורים כפריים, שאינם מוגדרים כעניים, נחשפו לאלימות המלווה בירי לפחות פעם אחת (Slovak & Singer, 2002).

גזע ושייכות אתנית

מחקרים בארצות-הברית מצאו שכל הקבוצות האתניות נחשפות לאלימות בקהילה, אך שכיחות החשיפה אינה אחידה (Attar et al., 1994; Bureau of Justice Statistics, 2003). לפי נתוני משרד המשפטים של ארצות-הברית משנת 2003, אפרו-אמריקאים סבלו מרמות גבוהות ביותר של פשע אלימים. יחד עם זאת, בתקופה 1992-2002 התנסו האינדיאנים-האמריקאים באלימות בשיעור כפול ויותר מבני קבוצות אתניות אחרות (Rennison & Rand, 2003). מחקר אחר גילה שתלמידים לטינו-אמריקאים ואפרו-אמריקאים היו עדים לאירועי ירי או דקירה בשנה שקדמה לעריכת הסקר, לפחות כפליים מתלמידים לבנים שלמדו באותה מערכת חינוך (Schwab-Stone et al., 1995).

החשיפה הגבוהה לאלימות בקרב בני נוער לא-לבנים בארצות-הברית עשויה להיות קשורה למעמד הסוציו-אקונומי של משפחותיהם ושל השכונות שהם גרים

בהן, ואף יותר מכך למצבם כבני מיעוט אתני ממעמד סוציו-אקונומי נמוך (Attar et al., 1994; Bureau of Justice Statistics, 2003).

מגדר

מחקרים רבים בקרב ילדים ובני נוער גילו, שהסיכוי של בנים לחשיפה לאלימות בקהילה גבוה מזה של בנות (Fitzpatrick & Boldizar, 1993; Schwab-Stone et al., 1995; Selner-O'Hagan, Kindlon, Buka, Raudenbush, & Earls, 1998). נמצאות בסכנה גדולה יותר להיחשף לאלימות בקהילה הכוללת מרכיב של פגיעה מינית (Rudolph & Hammen, 1999). מחקרים בישראל מצאו כי בתוך בית הספר בנים חשופים יותר מבנות לאלימות עם אופי מיני (בנבנישתי, 2002; גומפל וזוהר, 2002).

נתונים מארצות-הברית משנת 2002 הראו שבנים נפגעו מאלימות בשיעורים גבוהים יותר מבנות (Rennison & Rand, 2003). מאידך, יש עדויות שההבדלים בין המינים במידת החשיפה לאלימות בקהילה תלויים בגיל (Attar et al., 1994; Shahinfar, Fox, & Leavitt, 2000).

גיל

מחקרים מדווחים על זיקה בין שיעור החשיפה לאלימות בקהילה לגיל הנבדקים, אם כי הממצאים אודות גורם זה אינם עקביים. חוקרים שיערו כי ילדים רבים עדים לאלימות בקהילה בגיל צעיר מאוד, כאשר האלימות נפוצה וסגרתית בקהילותיהם (Bell & Jenkins, 1993). הנחה זו זכתה לסימוכין אמפיריים רבים. נמצא ש-10% מההורים לילדים בני 1-5 שנים דיווחו שילדיהם היו עדים לירי או לדקירה, ו-47% שמעו ירי (Taylor, Zuckerman, Harik, & Groves, 1994). בנוסף, נמצא כי 78% מהילדים בני 3-4 שנים מאזור וושינגטון הבירה נחשפו לפחות לאירוע אחד של אלימות קהילתית (Shahinfar et al., 2000). בסקר של ריכטר ומרטינו (Richters & Martinez, 1993), שנערך בקרב תלמידי כיתות א', ב', ה', ו' בעיר וושינגטון, נמצא שככול שהילדים היו גדולים יותר הם דיווחו על יותר חשיפה לאלימות כעדים וכנפגעים. אוברסטריט ואחרים (Overstreet et al., 1999) מצאו כי בקרב תלמידים אפרו-אמריקאים מחטיבות ביניים, הגרים בדוור ציבורי, 83% הכירו מישהו שנהרג כתוצאה מאלימות בקהילה, 55% היו עדים לירי, 43% ראו גופה בשכונת מגוריהם, ו-37% נפגעו מאלימות.

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

מאפיינים משפחתיים וחשיפה לאלימות בקהילה

כאמור, חסרים מחקרים על הקשר בין המידה והמהות של התמיכה המשפחתית שמקבלים ילדים ובני נוער לבין המידה והמאפיינים של חשיפתם לאלימות בקהילה. יחד עם זאת, מחקרים רבים מצאו אצל מתבגרים קשר בין גורמים משפחתיים שונים, לרבות תמיכה משפחתית, לכידות, מעורבות משפחתית וקונפליקט משפחתי, דאגה הורית ושליטה הורית, לבין בעיות התנהגות, תוקפנות ועבריינות (Barber & Buehler, 1996; Gorman-Smith, Tolan, Zelli, & Huesmann, 1996; Salem, Zimmerman, & Notaro, 1998).

תמיכה משפחתית היא תחושתו של הפרט שבאפשרותו להיעזר בכל אחד מבני המשפחה, וכי המשפחה תומכת בו, נותנת לו, מגינה עליו, עוזרת לו ומאמינה בו. בשנות ה-90 של המאה ה-20 נערכו מחקרים שבדקו גורמים משפחתיים היכולים להגן מפני השפעות החשיפה לאלימות בקהילה (Wallen & Rubin, 1997) ואת הדינמיות של יחסי ההורים והילדים בהתמודדות עם חשיפה לאלימות בקהילה (Aisenberg & Mennen, 2000). נבחנו היבטים שונים של השפעות מגנות של גורמים משפחתיים כגון נוכחות הורית, הגנה, ביטחון פיזי ותמיכה, בהתמודדות עם אירועים טראומטיים (Garbarino, 1992). השפעת ההורים נתפסת כיום כגורם בעל יכולת להגן מפני השפעות החשיפה לאלימות (Gondoli & Silverberg, 1997). גם יחס קרוב עם הורה והורות אפקטיבית נמצאו קשורים לחוסן של ילדים (Green, 2002). נמצא כי קשר טוב עם האם והדרכה הורית עזרו לילדים להתמודד עם השלכות האלימות, וניבאו רמות נמוכות יותר של השלכות מופנמות ומוחצנות (Kliewer et al., 2004). נמצא גם כי הקשר הורה-ילד יכול למתן את הקשר בין חשיפה לאלימות בקהילה לתסמינים מופנמים לאורך זמן (Hammack, Richards, Luo, Edlynn, & Roy, 2004). במחקר אורך שכלל שישה גלים ובדק חשיפה לאלימות, התנהגות אלימה ותפקוד משפחתי, מצאו החוקרים כי תפקוד משפחתי איכותי מגן על בני הנוער וממתן את הקשר בין חשיפה לאלימות לבין התנהגות אלימה (Gorman-Smith, Henry, & Tolan, 2004). תמיכה משפחתית נמצאה כמתנת דיכאון, חרדה וסימני PTSD אצל ילדים ומתבגרים שנחשפו לאלימות בקהילה (Kliewer et al., 2004). במחקר שכלל יותר מ-5,500 מתבגרים במדינת קולומביה, מצאו החוקרים כי תמיכת בני המשפחה ממתנת את תופעת ההתרגלות לאלימות אצל מתבגרים שנחשפו לאלימות שכוונה נגד בן משפחה (Kliewer, Murrelle, Mejia, Torres, & Angold, 2001). אף על פי שנבדקו היבטים שונים של התמיכה המשפחתית וזיקתה להשלכות החשיפה לאלימות בקהילה, חסרים עדיין מחקרים אודות הקשר בין תמיכה משפחתית לבין מאפייני החשיפה של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה.

תמיכת מורים וזיקתה לממדים ולמאפיינים של חשיפה לאלימות בבית הספר

מחקרים רבים בדקו את השלכות אקלים בית הספר על רמת האלימות בבית הספר, במקביל לבדיקת ההשלכות של אקלים בית הספר על ההישגים הלימודיים, אך חסרים מחקרים על הקשר בין אקלים בית הספר, כולל תמיכת מורים בתלמידים, לבין חשיפת התלמידים לאלימות בקהילה. רוב המחקרים בדקו את תוצאות היישום של תוכניות ומודלים שונים למניעת אלימות בבית הספר (Mihalic, Fagan, Irwin, Ballard, & Webster-Stratton, Reid, & Delbert, 2004). וובסטר-סטרטון, רייד והמונד (Hammond, 2001) בחנו את תוצאות תוכנית התערבות למניעת אלימות "השנים הבלתי רגילות" בפרויקט "Head Start", ומצאו כי תמיכת מורים צמצמה את האלימות בין התלמידים ושיפרה את היחסים בין התלמידים למורים ובין התלמידים לבין עצמם.

בישראל נערכו מחקרים שבדקו כיצד תופסים התלמידים את תמיכת המורים, אך השלכותיה על רמת האלימות לא נבחנו. במחקרם של הראל, אלנבוגן-פרנקוביץ, מולכו, אבו-עסבה, וחביב (2002) דיווחו יותר ממחצית מהתלמידים על תמיכת מורים גבוהה. אסטור ובנבנשתי (2005) מצאו כי בתי ספר שיש בהם רמות אלימות נמוכות התאפיינו בעמדה חיובית של הצוות כלפי התלמידים.

במחקרים נוספים נמצא שתמיכת המורים מפחיתה את רמת האלימות בבית הספר (Olweus, 1993; Stephens, 1994) ושתלמידים אלימים מדווחים על העדר תמיכת המורים (Furlong, Chung, Bates, & Morrison, 1995). במחקר אחר נמצא שתמיכת מורים מגבירה את תחושת השייכות לבית הספר ועשויה למתן את ההשלכות ההתנהגותיות של חשיפה לאלימות בקהילה ובבית הספר, אך לא נבדקה הזיקה של תמיכת מורים למידת חשיפת התלמידים לאלימות (Garcia-Reid, Reid, & Peterson, 2005). מתוך הנחה שמערכת היחסים בין המורה לתלמיד היא כוח, המסוגל לשפר את יכולת ההתמודדות של התלמיד במצבים מגוונים, מחקר זה בודק את הקשר בין מידת התמיכה שהתלמידים זוכים לה לבין המידה והמאפיינים של חשיפתם לאלימות בקהילה.

כאמור, חסרים מחקרים על חשיפת בני נוער בישראל לאלימות בקהילה, אך נערכו מחקרים מקיפים אודות חשיפה לאלימות במערכת החינוך. הראל, קני ורהב (1997) מצאו כי הנוער הישראלי חשוף לרמה גבוהה של אלימות מילולית ופיזית. מחצית מהתלמידים נפגעו מאלימות לפחות פעם אחת בשנה וכ-20% נפגעו מעל שלוש פעמים. במחקר נוסף מצאו הראל ואחרים (2002) כי כמחצית מהתלמידים נפגעו ממעשי בריונות בבית הספר ובדרך לבית הספר. כ-3% מהתלמידים דיווחו שהשתתפו במעשי בריונות בבית הספר, ו-10% דיווחו על נשיאת נשק בבית הספר. אף על פי שמחקריהם של הראל ואחרים מקיפים ביותר, הם מתמקדים בעיקר

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלומות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

באלימות בין תלמידים בבית הספר ובדרך אליו, ולא לאלומות בקהילה. אמנם מחקרים בעולם הראו שעדות לאלומות בקהילה היא צורת החשיפה השכיחה ביותר, אך המחקרים בישראל בדקו נפגעות ותוקפנות בלבד.

בנבנית, זעירא ואסטור (2002) מצאו כי 75% מתלמידי בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים, ו-60% מתלמידי החטיבות העליונות, נפגעו מקללות. כמחצית מתלמידי בית הספר היסודי וחטיבת הביניים וכשליש מתלמידי החטיבה העליונה נפגעו מאלימות בידים ללא שימוש בחפצים. 18% מתלמידי חטיבות הביניים וכ-13% מתלמידי החטיבות העליונות דיווחו שנפגעו מאלימות בשימוש בחפצים. כ-28% מתלמידי חטיבות הביניים וכ-16% מתלמידי החטיבות העליונות דיווחו שתלמיד אחר איים עליהם. בחטיבות העליונות נחשפו 5.6% מהתלמידים לאיומי סכין וכ-45% מהתלמידים דיווחו שראו תלמיד נושא נשק בבית הספר.

בנבנית (2002) ובנבנית, חורי-כסאברי ואסטור (2006) בדקו באופן מקיף את ממדי הדפוסים השונים של הנפגעות והתוקפנות בתחום בית הספר, והתייחסו למגוון של סוגי אלימות, אך מחקריהם התמקדו בתחום בית הספר ולא בחנו את חשיפתם של ילדים ובני נוער לאלומות בשאר מרכיבי הקהילה. בנוסף, המחקרים מתמקדים בנפגעות ובתוקפנות ואינם בודקים עדות לאלומות (למעט עדות לנשיאת נשק).

כאמור, מחקרים רבים מתעדים חשיפת ילדים ובני נוער במדינות רבות בעולם לאלומות בקהילה, אך בישראל עדיין חסרים מחקרים מקיפים על בעיה זו. המחקר המוצג במאמר זה הוא מהראשונים שנערכו בארץ בקרב בני נוער יהודים, והוא בדק את השאלות הבאות: מהם הממדים והמאפיינים של חשיפה (התנסות אישית ועדות) של בני נוער יהודים בישראל לדפוסים שונים של אלימות בקהילה, ומהי זיקתה של חשיפה זו לגיל ולמגדר? האם יש קשר בין מידת התמיכה שבני הנוער מקבלים מהוריהם וממוריהם לבין מידת חשיפתם לאלומות בקהילה?

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר והמדגם

אוכלוסיית המחקר כללה בני נוער יהודים ישראלים, תלמידי חטיבות ביניים ובתי ספר תיכוניים, הלומדים במערכת החינוך הממלכתית. השתתפו במחקר 978 נבדקים בני 14–18. בכל קבוצות הגיל, למעט קבוצת גיל 15, נדגמו יותר בנות מבנים באופן מובהק ($\chi^2 = 11.42, df = 4, p < 0.05$). הגיל הממוצע של בני הנוער היה 15.99 שנים (SD = 1.11).

המדגם כלל בני נוער משישה יישובים בגדלים שונים. כרבע מהמשתתפים במחקר גרים ביישובים קטנים (פחות מ-10,000 תושבים), רבע מהמשתתפים ביישובים בינוניים (10,000–27,000 תושבים), רבע נוסף ביישובים גדולים (27,000–60,000) ורבע בערים גדולות במיוחד (למעלה מ-60,000 תושבים).

הליך המחקר וכלי המדידה

כדי להגיע למדגם מייצג ככל האפשר, וכדי לכלול במדגם קבוצה הטרוגנית של בני נוער, נבחרו היישובים לדגימה על פי גודל האוכלוסייה, האזור הגיאוגרפי והאשכול החברתי-כלכלי לפי נתוני דוח הרשויות המקומיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2003). כדי למנוע הטיה עקב חשיפה לאלימות פוליטית, לא נדגמו בני נוער מיישובי קו העימות.

בכל יישוב שנדגם, נבחרו בית ספר תיכון וחיבת ביניים באמצעות פנייה להנהלת בית הספר הגדול בכל יישוב. אם הנהלת בית הספר לא אישרה השתתפות במחקר, נבחר בית הספר הבא בגודלו ברשימת מוסדות החינוך ביישוב. מכל בית ספר השתתפו במדגם 2–3 כיתות מכל שכבת גיל, ט'–י"ב. איסוף הנתונים נערך בשנת הלימודים תשס"ה (2004–2005) לאחר ששרד החינוך אישר את המחקר. בשלב הראשון הוצג המחקר באופן אישי לפני מנהל בית הספר. בשלב השני נכנסו החוקרים לכל כיתה, והסבירו לתלמידים על המחקר. לתלמידים חולקו איגרות הסבר וטפסים להחתמת ההורים על אישור השתתפות במחקר. אחוז ההיענות היה כ-66%.

לאחר קבלת האישורים הגיעו החוקרים לכיתה והמחנכת הפנתה את התלמידים, שהוריהם לא אישרו את השתתפותם במחקר, לפעילות מחוץ לכיתה. החוקרים הסבירו לתלמידים על המחקר בנוכחות המחנכת, חילקו את השאלון והקריאו לתלמידים את ההוראות למילוי. החוקרים הסבירו לתלמידים כי אינם חייבים להשתתף במחקר וכי אם הם מרגישים שלא בנוח לענות על שאלה כלשהי הם רשאים לדלג עליה. החוקרים הבהירו כי ניתן בכל רגע להפסיק למלא את השאלון, וכי אם יש למי מהמשתתפים תחושת אי-נוחות או צורך לדבר על כל נושא הקשור במחקר, הם פנויים וזמינים לשוחח עמם אישית. השאלונים היו אנונימיים. משך מילוי השאלונים לא עלה על שעה.

המחקר התבסס על שאלונים קיימים לדיווח עצמי, שתורגמו לעברית ועברו התאמות קלות לצרכי המחקר הנוכחי, כמפורט בהמשך. את תרגום הכלים וההתאמות בחנו ארבעה שופטים מומחים, העוסקים במחקר בתחומי סוציולוגיה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית וחינוך, ומתמחים בנושאי אלימות, משפחה והתבגרות. הכלים נוסו במסגרת מחקר מקדים. תיאור מפורט של תהליך פיתוח הכלי והתאמתו לשפה העברית ולמציאות הישראלית ניתן למצוא אצל לשם (2008).

רמת החשיפה לאלימות בקהילה

רמת החשיפה לאלימות בקהילה נבדקה באמצעות הכלי My Exposure To Violence Scale (MyETV) (Selner-O'Hagan et al., 1998), שהותאם למחקר הנוכחי. השאלון המקורי, באנגלית, בודק חשיפה לסוגי אלימות שונים, שחוזה הנבדק כנפגע, כתוקפן או כעד. בסולם המקורי המלא 36 פריטים והוא בוחן את סוג האירועים, מיקומם ותדירותם. הכלי מיועד לבני 9–24. מהימנות המבחן והמבחן החוזר של הנוסח המקורי נעה בין $r = 0.75$ ל- $r = 0.96$ והמהימנות הפנימית נעה בין $r = 0.68$ ל- $r = 0.93$ (Selner-O'Hagan et al., 1998). כך מגדיר מחקר זה "חשיפה לאלימות בקהילה": עדות לאלימות או התנסות אישית באלימות, בתדירויות וחומרות שונות, שהתרחשה בכל מקום מחוץ לבית, למעט אלימות בתקשורת. הנוסח המקורי תורגם לעברית. הנוסחים השונים נבדקו עם בני נוער, ולאחר קבלת תגובת משרד החינוך והתייעצות עם השופטים המומחים, נערכו בנוסח המקורי כמה שינויים: הפריטים המתייחסים לאלימות מינית הוסרו מהשאלון, הוסרו 6 פריטים המתייחסים לתוקפנות קשה (כדוגמת "האם ירית באדם אחר?") ושני פריטים המתייחסים לתאונות (כדוגמת "האם ראית אדם נפגע בתאונה?"), וזאת מאחר שהגדרת החשיפה לאלימות בקהילה במחקר זה אינה כוללת התנהגות אלימה של הנבדק וחשיפה לתאונות עם נפגעים. בסולם המקורי נמדדת חשיפה לאלימות בבית באמצעות פריט בודד. במחקר זה, כדי להרחיב את טווח המדידה, הוחלף הפריט הממקם את האירוע "בבית" בשלושה פריטים: "בבית של אדם מוכר שאינו בן משפחתך", "בבית של אדם שאינך מכיר" ו"מחוץ לשכונה שלך".

לצורך מדידת תדירות החשיפה, במקום ההבחנה בין 3 רמות תדירויות חשיפה בסולם המקורי, נעשתה במחקר זה הבחנה בין חמש רמות: ללא חשיפה כלל, חשיפה חד-פעמית, 2–3 חשיפות, 4–10 חשיפות, ומעל 10 חשיפות בשנה האחרונה. בנוסף, נשאלו הנחקרים אם נחשפו לכל אחד מסוגי האלימות לאורך כל חייהם. ההתאמה והשינויים נעשו כדי לקבל טווח מדידה גדול יותר למשתנה "תדירות החשיפה". למדידת הקרבה לנשוא האלימות, נוסף לנוסח השאלון במחקר זה תת-סולם בן שלושה פריטים לכל סוג אלימות: (א) אדם שאתה קרוב אליו ואינו בן משפחה; (ב) מכר שאינך קרוב אליו; (ג) אדם לא מוכר. רמת החשיפה לאלימות בקהילה נמדדה בשלושה סולמות: חשיפה במהלך החיים, חשיפה בשנה האחרונה ותדירות החשיפה בשנה האחרונה (Straus, 2004).

חשיפה במהלך החיים

חשיפה במהלך החיים (האם הנבדק נחשף אי-פעם לאלימות בקהילה מכל סוג) נמדדה בסולם בן 12 פריטים (לכל פריט 1 – כן, 0 – לא). הסולם מחושב על ידי

בקי לשם, מוחמד האג'יחיא וניל גוטרמן

סך כל הפריטים שעליהם ענה הנבדק בחיוב, ולפיכך הציון של כל נבדק על סולם זה נע בין 0 ל-12. ממוצע התשובות על הסולם במחקר זה הינו 3.83 וסטיית התקן 2.00. המהימנות הפנימית במחקר זה היא $Cronbach's \alpha = 0.68$.
לסולם זה שני תת-סולמות: (א) עדות לאלימות בקהילה במהלך החיים (ממוצע 2.88, סטיית התקן: 1.38, $Cronbach's \alpha = 0.60$); (ב) התנסות אישית באלימות בקהילה במהלך החיים (ממוצע 0.96, סטיית התקן: 1.00, $Cronbach's \alpha = 0.51$).

תדירות החשיפה בשנה האחרונה

תדירות החשיפה בשנה האחרונה (כמה פעמים נחשף הנבדק בשנה האחרונה למקרי אלימות בקהילה) נבחנה באמצעות סולם בן 12 פריטים, שבו לכל פריט 5 רמות מענה. המענים המקוריים (1 – ללא חשיפה, 2 – חשיפה בודדת, 3 – 2 – 3 חשיפות, 4 – 4 – 10 חשיפות, 5 – יותר מ-10 חשיפות) קודדו לערכים המשקפים את מספר החשיפות. ערכים המסמנים טווח קודדו לערך השלם הקרוב לחציון (Straus, 2004). הטרנספורמציה ($0 < -1$, $1 < -2$, $3 < -3$, $4 < -4$, $5 < -5$) יצרה לכל פריט ערך, המציין כמה פעמים בשנה האחרונה נחשף הנבדק לסוג האלימות שאליו מתייחס הפריט (Straus, 2004). הציון הכולל מחושב על ידי סכום הערכים של כל הפריטים והוא נע בין 0 ל-156, ומציין כמה פעמים נחשף הנבדק בשנה האחרונה לכל סוגי האלימות שנבדקו במחקר. ממוצע הסולם במחקר זה היה 12.69, סטיית התקן 11.98 והמהימנות הפנימית $Cronbach's \alpha = 0.65$.

הסולם מכיל שני תת-סולמות: (א) תדירות העדות לאלימות בקהילה בשנה האחרונה (ממוצע 11.48, סטיית התקן: 10.16, $Cronbach's \alpha = 0.59$); (ב) תדירות ההתנסות האישית באלימות בקהילה בשנה האחרונה (ממוצע 1.65, סטיית התקן: 4.36, $Cronbach's \alpha = 0.68$).

מאפייני התמיכה המשפחתית

מאפייני התמיכה המשפחתית נבחנו באמצעות שאלון לדיווח עצמי, Family perceived social support (PSS-Fa) (Procidano & Heller, 1983), הכולל 20 פריטים ומעריך את התפיסה הסובייקטיבית של הנבדק לגבי התמיכה המשפחתית שהוא מקבל. המענה לכל פריט הוא דואלי (מסכים/לא מסכים). ציון הסולם נע מ-0 (אין תחושה של תמיכה משפחתית) ל-20 (תחושה מרבית של תמיכה משפחתית). לכלי המקורי מהימנות פנימית גבוהה, $r = 0.88-0.91$, ומהימנות גבוהה למבחן חוזר לאחר חודש $r = 0.83$ (Procidano & Heller, 1983). השאלון תורגם לעברית ונבחן על ידי ארבעה שופטים. ממוצע הסולם במחקר זה 12.90, סטיית התקן: 2.47, $Cronbach's \alpha = 0.83$.

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

מאפייני תמיכת המורים

מאפייני תמיכת המורים נבחנו באמצעות שאלון לדיווח עצמי, שהוא אדפטציה ונוסח מקוצר של הכלים PSS-Family ו-PSS-Friends (Procidano, & Heller, 1983). בנוסח המקוצר של הכלי במחקר זה 13 פריטים, שניסוחם עודכן לשקף את התפיסה הסובייקטיבית של הנבדק אודות התמיכה שהוא מקבל מהמורים. המענה לכל פריט הוא דואלי (מסכים/לא מסכים). לפיכך ציון הסולם נע מ-0 (תחושה של חוסר תמיכת מורים) ל-13 (תחושה של תמיכת מורים מרבית). ממוצע ציוני הסולם במחקר זה 5.27, סטיית התקן: 2.12, $\alpha = 0.77$ Cronbach's.

ניתוח הממצאים

הניתוח הסטטיסטי התבצע בשלוש רמות: חד-משתני, דו-משתני ורב-משתני. ניתוח חד-משתני שימש לתיאור המדגם ולחישוב רמת החשיפה של בני הנוער לסוגים שונים של אלימות בקהילה, במקומות שונים ובזמנים שונים. בוצעו ונותחו התפלגות, שכיחויות, ממוצעים וסטיות תקן לכל משתני המדגם. בניתוח הדו-משתני נבחנו הקשרים בין תדירות החשיפה לאלימות בקהילה לבין כל משתנה בלתי תלוי בנפרד. בניתוח הרב-משתני נבחנו תרומת הגיל, המגדר, המשתנים הדמוגרפיים ומשתני התמיכה להסברת השונות בתדירות העדות, ההתנסות האישית והחשיפה הכוללת לאלימות בקהילה בשנה האחרונה. רוב ממצאי עיבודים סטטיסטיים אלה מוצגים בלוחות 1-7. יחד עם זאת, בגלל אילוצים הקשורים באורך המאמר, חלק מהממצאים אינם מוצגים בלוחות אלא בגוף הטקסט (תיאור מפורט של הממצאים ניתן למצוא אצל לשם, 2008).

הממצאים

מאפייני החשיפה לאלימות בקהילה

חשיפה לאלימות בקהילה במהלך החיים: כמעט כל הנחקרים (97%) דיווחו שנחשפו לאלימות בקהילה במהלך חייהם. בלוח 1 מוצגים ממצאי הדיווח של בני הנוער על חשיפה לסוגי האלימות השונים לכל אורך חיי הנבדק, ואת ההבדלים בין המינים. על פי דיווח הנבדקים, 58.1% מבני הנוער התנסו אישית באלימות בקהילה במהלך חייהם.

לוח 1: שכיחויות העדות וההתנסות האישית של בני נוער במהלך חייהם לסוגי אלימות שונים ותוצאות מבחן χ^2 להשוואה בין המגדרים

χ^2	בנות (n = 523)	בנים (n = 435)	נחשפו		סוג האלימות והחשיפה
			%	n	
4.49*	78.4%	83.7%	80.8	788	עדות לרדיפה
.02	93.2%	93.0%	93.1	910	עדות למכות
5.78*	42.8%	50.7%	46.4	449	שמיעת יריות
9.29**	42.2%	51.9%	46.7	454	עדות לתקיפה בנשק קר
8.12**	5.5%	10.4%	7.7	75	עדות לתקיפה בנשק חם
.42	6.4%	7.5%	6.9	67	עדות לפגיעה מנשק חם
4.87*	5.3%	8.9%	6.9	67	עדות למוות אלים
1.45	96.4%	97.7%	97.0	930	עדות לאלימות: סך הכול
2.15	3.6%	2.3%	3.0	29	לא היו עדים לאלימות כלל
16.83***	28.5%	41.0%	34.2	333	התנסות אישית ברדיפה
26.22***	40.4%	56.8%	47.9	463	התנסות אישית במכות
16.35***	6.8%	14.8%	10.5	101	התנסות אישית בנשק קר
6.82**	1.1%	3.7%	2.3	22	התנסות אישית בנשק חם
8.11**	.4%	2.5%	1.3	13	פגיעה מנשק חם
12.74***	52.8%	64.4%	58.1	544	בסך הכול התנסו אישית באלימות
12.51***	47.2%	35.6%	41.9	393	בסך הכול לא התנסו אישית באלימות

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

רמות החשיפה לאירועי רדיפה ומכות נמצאו גבוהות מרמות החשיפה לאירועים הכוללים שימוש בנשק, פגיעה ומוות, ורמת החשיפה המדווחת לאלימות הכוללת שימוש בנשק קר גבוהה מרמות החשיפה לאלימות בנשק חם ($\chi^2 = 282.5, p < .001$). בנים נחשפים באופן מובהק יותר מבנות לסוגי האלימות השונים, פרט לעדות למכות ולפגיעה מנשק חם, שם לא נמצא פער מובהק בין המגדרים.

חשיפה בשנה האחרונה: לוח 2 מרכז את ממצאי הדיווח על תדירות החשיפה לסוגי האלימות השונים בשנה האחרונה ואת ההבדלים בין המינים ברמות החשיפה. הבנים דיווחו כי בשנה האחרונה היו עדים לכ-13 אירועי אלימות בממוצע ($M = 12.91, SD = 11.50$) וכי התנסו אישית בכ-2 מקרים בממוצע ($M = 2.22, SD = 5.57$). הבנות דיווחו על עדות לכ-10 אירועים בממוצע ($M = 10.31, SD = 8.74$) וכי התנסו אישית במקרה אלימות אחד בממוצע ($M = 1.19, SD = 2.96$). הבנים דיווחו באופן עקבי ומובהק על תדירות חשיפה בשנה האחרונה (עדות והתנסות אישית) הגבוהה יותר מזו

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

של הבנות, לכל סוגי האלימות, למעט עדות למכות ולפציעה מנשק חם, שלגביהם לא נמצא הבדל מובהק בין המגדרים. תדירות החשיפה בשנה האחרונה לאירועי אלימות קלים (רדיפה ומכות) גבוהה מתדירות החשיפה לאירועים חמורים, הכוללים שימוש בנשק. תדירות החשיפה לשימוש בנשק קר גבוהה מתדירות החשיפה לשימוש בנשק חם.

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן של תדירות החשיפה של בני נוער לסוגי אלימות שונים בשנה האחרונה ותוצאות מבחן *Wilcoxon-Mann-Whitney*, להשוואה בין המגדרים

z^1	בנות		בנים		סוג האלימות
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	
					עדות
-2.68**	3.48	3.00	3.97	3.75	רדיפה
-1.17	4.23	5.11	4.95	5.79	מכות
-2.56*	2.53	1.09	3.23	1.60	שמיעת יריות
-3.60***	2.03	.87	2.88	1.52	תקיפה בנשק קר
-2.22**	.72	.09	1.18	.20	תקיפה בנשק חם
-.99	.36	.07	1.19	.20	פגיעה בנשק חם
-2.17*	.34	.06	1.07	.20	מוות אלים
-3.08**	8.74	10.31	11.50	12.91	סך הכול: עדויות
					התנסות אישית
-2.67**	1.30	.37	1.82	.62	רדיפה
-3.95***	2.06	.78	2.62	1.21	מכות
-4.40***	.75	.09	1.59	.33	תקיפה בנשק קר
-2.08*	.15	.01	.97	.10	תקיפה בנשק חם
-2.91**	0.0	.00	1.06	.12	פציעה בנשק חם
-3.37***	2.96	1.19	5.57	2.22	סך הכול: התנסות אישית
-2.86**	10.13	11.34	13.79	14.39	סך הכול: חשיפה

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

1 עקב התפלגות לא נורמלית, במיוחד בחשיפה לאירועים בעלי שכיחות נמוכה, נעשה שימוש במבחן *Wilcoxon-Mann-Whitney* לבדיקת מובהקות ההבדלים בין המגדרים בתדירות החשיפה לאירועי האלימות השונים.

גיל החשיפה הראשונה: הגיל הממוצע לצפייה ראשונה באדם מוכה היה 10.43 (SD = 3.38), הגיל הממוצע להתנסות אישית במכות היה כמעט זהה, 10.45 (SD = 3.22), והגיל הממוצע לצפייה באדם נרדף היה 10.60 (SD = 3.23). חציון גיל החשיפה הראשונה לשלושת סוגי אלימות אלו היה 10, כלומר, אצל מחצית מהנחשפים לשלושת סוגי אלימות אלו, היה אירוע החשיפה הראשון עד גיל 10.

בקי לשם, מוחמד האג'יחיא וניל גוטרמן

הגיל הממוצע להתנסות אישית ברדיפה בפעם הראשונה היה 11.22 ($SD = 2.97$) והחציון 11, כלומר, עד גיל 11. כמחצית מהנבדקים שדיווחו על רדיפה כבר התנסו בה אישית לפחות פעם אחת. עדות והתנסות אישית באירועים שכללו שימוש בנשק קר התרחשו בין הגילים 12 עד 13 בממוצע. הגיל הממוצע לעדות לשימוש בנשק חם כלפי אדם אחר היה 13 ($SD = 2.87$). נתון מעניין נוסף הוא הגיל הצעיר יחסית להתנסות אישית בתקיפה בנשק חם (11-12).

מיקום החשיפה לאלימות בשנה האחרונה: לפי לוח 3, בני הנוער דיווחו כי מקום החשיפה העיקרי לכל סוגי האלימות, למעט מכות, היה מחוץ לשכונה. מקום החשיפה העיקרי למכות (עדות והתנסות אישית) היה בית הספר.

לוח 3: שכיחות החשיפה של בני נוער לסוגי אלימות שונים באתרים שונים בשנה האחרונה*

מקום החשיפה (באחוזים)					
מחוז לשכונה	בשכונה	בבית הספר	בבית זר	בבית מוכר	סוג האלימות/חשיפה
עדות					
54.4	38.0	54.1	3.3	4.7	רדיפה
61.9	47.8	72.4	5.9	8.0	מכות
28.1	10.3	1.2	2.2	1.7	שמיעת יריות
28.4	16.5	15.0	2.2	2.4	תקיפה בנשק קר
3.9	1.8	.8	.6	.8	תקיפה בנשק חם
4.6	1.4	.5	1.0	.5	פגיעה בנשק חם
4.7	1.3	.5	1.0	.6	מוות אלים
78.1	79.8	80.5	10.5	13.2	סך הכול: עדות
התנסות אישית					
12.0	9.3	8.3	.4	1.1	רדיפה
12.2	9.9	17.4	1.4	3.7	מכות
5.0	3.1	1.5	.6	1.0	תקיפה בנשק קר
.7	.8	.5	.3	.6	תקיפה בנשק חם
.5	.5	.2	.2	.2	פגיעה מנשק חם
21.4	16.7	21.3	2.1	5	סך הכול: התנסות

* אחוז הנבדקים מסך כל הנבדקים במחקר שדיווחו על חשיפה לאלימות בכל אתר.

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

הקרכה לתוקפן ולנפגע מאלימות בשנה האחרונה: בלוח 4 מוצגים ממצאי הדיווח של בני נוער, שהיו עדים למקרי אלימות שונים בשנה האחרונה, על היכרותם עם התוקפן והנפגע, תוך הבחנה בין סוגי האלימות השונים.
בלוח 5 מוצגים ממצאי הדיווח על הקרכה לתוקפן (רמת ההיכרות עם התוקפן) אצל בני נוער שהתנסו אישית באלימות בקהילה בשנה האחרונה, תוך הבחנה בין סוגי האלימות.

לוח 4: היכרות עם התוקפן והנפגע אצל בני נוער שהיו עדים לאלימות בקהילה בשנה האחרונה*

סוג האירוע	היכרות עם התוקפן (ב-%)			היכרות עם הנפגע (ב-%)		
	התוקפן קרוב	התוקפן מוכר	התוקפן זר	הנפגע קרוב	הנפגע מוכר	הנפגע זר
רדיפה	13.2	42.0	53.8	14.8	39.2	52.9
מכות	20.4	56.7	64.6	22.1	53.9	63.1
תקיפה בנשק קר	4.8	17.4	26.5	7.7	15.8	23.9
תקיפה בנשק חם	.8	1.3	4.3	1.1	3.1	2.4
פציעה מנשק חם	.3	1.2	4.1	.4	1.6	4.0
עדות למוות אלים	.3	1.4	1.1	1.0	1.3	4.3

* אחוז הנבדקים שדיווח על היכרות עם התוקפן ו/או הנפגע (הדיווח נפרד לכל אירוע ולכל היכרות).

לוח 5: היכרות עם התוקפן אצל בני נוער שהתנסו אישית באלימות בקהילה בשנה האחרונה*

סוג האירוע	היכרות עם התוקפן (ב-%)		
	התוקפן קרוב	התוקפן מוכר	התוקפן זר
רדיפה	3.6	9.0	10.8
מכות	8.1	17.2	11.1
תקיפה בנשק קר	1.2	3.1	4.4
תקיפה בנשק חם	.5	.7	.8
פציעה מנשק חם	.3	.5	.3

* אחוז הנבדקים שדיווח על היכרות עם התוקפן (הדיווח נפרד לכל אירוע ולכל היכרות).

בקי לשם, מוחמד האג'יחיא וניל גוטרמן

בדיקת הקשרים בין חשיפה לאלימות בקהילה למשתנים שונים

לוח 6 מציג את המתאמים שנמצאו בין תדירות החשיפה לאלימות בקהילה בשנה האחרונה (עדות, התנסות אישית וחשיפה כוללת) לבין המגדר, הגיל ומשתני התמיכה.

לוח 6: מתאמים בין המשתנים הבלתי-תלויים והתלויים בקרב בני נוער*

מגדר	גיל	תמיכה משפחתית	תמיכת מורים	התנסות אישית	עדות	חשיפה כוללת	r (N)
1	.051 (977)	.151** (911)	.009 (930)	-.112** (889)	-.098** (867)	-.100*** (814)	מגדר
	1	.139** (911)	.067* (930)	.145** (889)	-.054 (867)	-0.78* (814)	גיל
		1	.234** (882)	-.035 (832)	.034 (812)	-.022 (762)	תמיכה משפחתית
			1	.082** (849)	-.073* (829)	.045 (778)	תמיכת מורים
				1	.412** (814)	.682** (814)	התנסות אישית
					1	.947** (814)	עדות
						1	חשיפה כוללת

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

* המתאמים בין כל המשתנים לבין מגדר חושבו באמצעות Spearman's Rho. שאר המתאמים חושבו באמצעות Pearson's r.

מגדר: נמצא שתדירות ההתנסות האישית של בנות באלימות בקהילה נמוכה מתדירות ההתנסות האישית של בנים ($\rho = -.112, p < .01$), תדירות העדות לאלימות בקהילה בקרב בנות נמוכה מאשר בקרב בנים ($\rho = -.098, p < .01$) ותדירות חשיפתן הכוללת נמוכה מאשר בקרב בנים ($\rho = -.100, p < .001$).

גיל: נמצא קשר שלילי מובהק בין גיל בני הנוער לבין תדירות ההתנסות האישית שלהם באלימות ($r = -.145, p < .001$), ולבין חשיפתם הכוללת לאלימות ($r = -.078, p < .05$) (ירידה בתדירות ההתנסות באלימות והחשיפה הכוללת לאלימות ככל שהגיל עולה).

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלומות בקהילה ויקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

תמיכה משפחתית: לא נמצאו קשרים מובהקים בין מידת התמיכה המשפחתית שבני נוער מקבלים ממשפחתם לבין מידת עדותם, התנסותם האישית, וחשיפתם הכוללת לאלומות בקהילה.

תמיכת מורים: נמצא קשר שלילי מובהק בין תמיכת המורים בבני נוער לבין תדירות עדותם לאלומות בקהילה ($r = -.073, p < .05$) ולבין תדירות ההתנסות האישית באלומות בקהילה לתמיכת המורים ($r = -.082, p < .01$).

ניתוח רב-משתני של מנבאי החשיפה לאלומות בקהילה

בוצעו שני ניתוחים רב-משתניים לכלל אוכלוסיית המדגם, ניתוח שונות וניתוח רגרסיה. המשתנים האישיים והמשתנים הדמוגרפיים (מגדר, גיל, השכלת ההורים, גודל היישוב וצפיפות המגורים) ומשתני התמיכה (תמיכה משפחתית ותמיכת מורים) הוכנסו למודלים כמשתנים מנבאים ותדירות העדות, תדירות ההתנסות האישית ותדירות החשיפה הכוללת לאלומות בקהילה בשנה האחרונה כמשתנים מנובאים. הניתוח בוצע לכל משתנה מנובא בנפרד. טיפול בנתונים חסרים נעשה בשיטת pair-wise deletion.

ניתוח שונות: לפי לוח 7 נמצא כי התרומה הכוללת של המשתנים שנבדקו לשונות בתדירות ההתנסות האישית של בני הנוער לאלומות בקהילה היא בשיעור של כ-21% ($Adjusted R^2 = .208$). מכלל המשתנים שנבדקו נמצאה תרומה מובהקת לגיל ($F = 12.73, p < .001$), למגדר ($F = 4.89, p < .05$), לתמיכה המשפחתית ($F = 4.38, p < .001$), ולתמיכת המורים ($F = 4.26, p < .001$). לא נמצאה תרומה מובהקת להשכלת ההורים, גודל היישוב וצפיפות המגורים.

לוח 7: ממצאי ניתוח שונות ההתנסות האישית, העדות והחשיפה הכוללת לאלומות בקהילה אצל בני נוער בשנה האחרונה

עדות לאלומות בקהילה			התנסות אישית באלומות בקהילה			חשיפה כוללת לאלומות בקהילה			
Sig	F(df)		Sig	F(df)		Sig	F(df)		
.060	3.55 (1)		.000	12.73 (1)		.009	6.88 (1)	גיל	
.456	.557 (1)		.692	.175 (1)		.060	3.55 (1)	גודל היישוב	
.083	3.01 (1)		.426	.635 (1)		.319	.996 (1)	צפיפות מגורים	
.058	3.67 (1)		.112	2.54 (1)		.155	2.03 (1)	השכלת האב	
.759	.094 (1)		.788	.073 (1)		.658	.196 (1)	השכלת האם	
.524	.407 (1)		.027	4.89 (1)		.968	.002 (1)	מגדר	
.340	1.12 (14)		.000	4.38 (14)		.019	1.96 (14)	תמיכה משפחתית	
.000	3.63 (11)		.000	4.26 (12)		.007	2.40 (11)	תמיכת מורים	

התרומה הכוללת של המשתנים שנבדקו לשונות בתדירות העדות לאלימות בקהילה היא בשיעור של כ-11% ($\text{Adjusted } R^2 = .107$). מכלל המשתנים שנבדקו נמצאה תרומה מובהקת רק לתמיכת המורים ($F = 6.63, p < .001$). התרומה הכוללת של המשתנים שנבדקו לשונות בתדירות החשיפה הכוללת של בני הנוער לאלימות בקהילה היא בשיעור של כ-11% ($\text{Adjusted } R^2 = .112$). תרומה מובהקת נמצאה רק לתמיכה המשפחתית ($F = 1.96, p < .05$) ולתמיכת המורים ($F = 2.40, p < .01$).
ניתוח רגרסיה רבת-משתנים: המשתנים המנבאים הוכנסו למשוואת הרגרסיה בשלושה צעדים: גיל ומגדר בצעד ראשון, המשתנים הדמוגרפיים הנוספים (השכלת ההורים, גודל היישוב וצפיפות המגורים) בצעד השני, ותמיכה מהמשפחה והמורים בצעד השלישי.

ממצאי השלב הראשון בניתוח מלמדים כי למגדר ($\beta = -.128, p < .001$) ולגיל ($\beta = -.111, p < .01$) תרומה מובהקת לניבוי רמת החשיפה הכוללת לאלימות בקהילה אצל בני הנוער: בנות נחשפות לאלימות בקהילה באופן מובהק פחות מבנים, ותדירות החשיפה הכוללת אצל שני המגדרים יורדת עם הגיל. עם הכנסת שאר המשתנים הדמוגרפיים למודל, בצעד השני, נותרו יכולות הניבוי המובהקות של מגדר וגיל כשהיו ($\beta = -.131, p < .001$) ו- ($\beta = -.114, p < .01$) בהתאמה). כאמור, בצעד השלישי הוכנסו למודל שני משתני התמיכה. לתמיכה המשפחתית ולתמיכת המורים לא נמצאה תרומה מובהקת, אך לגודל העיר נמצאה תרומה מובהקת ($\beta = -.081, p < .05$). כלומר בעיר גדולה יותר רמת החשיפה הכוללת גבוהה יותר. התרומה המשותפת של כלל המשתנים שנבדקו מסבירה 6% מהשונות בחשיפה הכוללת לאלימות בקהילה בשנה האחרונה.

נמצא גם שלמגדר ($\beta = -.110, p < .01$) ולגיל ($\beta = -.137, p < .001$) תרומה מובהקת לניבוי ההתנסות האישית באלימות בקהילה אצל בני הנוער: בנות מתנסות אישית באלימות בקהילה פחות מבנים, ותדירות ההתנסות האישית אצל שני המינים יורדת עם הגיל. למשתנים הדמוגרפיים שהוכנסו בצעד השני לא נמצאה תרומה מובהקת. בצעד השלישי נמצא כי לתמיכת המורים תרומה מובהקת לניבוי רמת ההתנסות האישית ($\beta = -.115, p < .01$) – תמיכת מורים גבוהה מנבאת ירידה בתדירות ההתנסות האישית. התרומה המשותפת של כלל המשתנים שנבדקו מסבירה כ-5% מהשונות בתדירות התנסות האישית באלימות בקהילה בשנה האחרונה.

בדיקת תדירות העדות לאלימות בקהילה מצאה כי למגדר ($\beta = -.126, p < .001$) ולגיל ($\beta = -.084, p < .05$) תרומה מובהקת לניבוי תדירות העדות לאלימות בקהילה אצל בני נוער: בנות עדות פחות מבנים לאירועי אלימות בקהילה ותדירות העדות יורדת עם הגיל. מתוך המשתנים הדמוגרפיים שהוכנסו בצעד השני להשכלת האב ($\beta = -.116, p < .05$) ולצפיפות המגורים ($\beta = -.194, p < .05$) נמצאו תרומות מובהקות – השכלה גבוהה יותר של האב וצפיפות מגורים נמוכה יותר מנבאות

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

תדירות נמוכה של עדות לאלימות. נמצאה תרומה מובהקת לתמיכת המורים ($\beta = -$) בצעד השלישי – תמיכת מורים גבוהה מנבאת ירידה בתדירות העדות לאלימות. התרומה המשותפת של כלל המשתנים שנבדקו מסבירה 66% מהשונות בתדירות העדות לאלימות בקהילה בשנה האחרונה.

דיון

חשיפה לאלימות בקהילה במהלך החיים

במחקר זה נמצא כי יותר ממחצית מבני הנוער התנסו אישית במהלך חייהם באלימות בקהילה, וכמעט כולם (97%) היו עדים לאירועי אלימות בקהילה. שכיחויות החשיפה הגבוהות לאלימות בקהילה שנמצאו אצל בני נוער יהודים בישראל דומות לאלו שנמצאו בעולם (Ozer, 2005; Ozer & Martinez & Richters, 1993; Osofsky, 1995; Scarpa, 2003; Scarpa et al., 2002; Weinstein, 2004; Rosenthal & Wilson, 2003; Scarpa, Hurley, Shumate, & Haden, 2006). ממצאי המחקר הראו גם כי 93% מבני הנוער היו עדים לאלימות בקהילה בשנה האחרונה, ו־6% מבני הנוער התנסו אישית באלימות בשנה האחרונה. שכיחות החשיפה בקרב בני הנוער בישראל דומה לממצאי מחקרים עדכניים בעולם (Ozer, 2005; Scarpa et al., 2006).

תדירות החשיפה והבדלים בין רמות ההתנסות האישית לרמות העדות

בכל סוגי אירועי האלימות בקהילה שנבדקו במחקר זה נמצא כי תדירות העדות הייתה גבוהה מתדירות ההתנסות האישית. תוצאות אלו תואמות ממצאי מחקרים שנערכו בעולם שזיהו דפוסיים דומים לעדות ולהתנסות אישית באלימות בקהילה (Brown, Hill, & Lambert, 2005; Ozer, 2005; Scarpa et al., 2006; Vermeiren, Ruchkin, Leckman, Deboutte, & Schwab-Stone, 2002; Vermeiren, Schwab-Stone, Leckman, Deboutte, & Ruchkin, 2003). הספרות מלמדת כי חשיפה חוזרת או כרונית לאלימות בקהילה משמעותית לנחשף יותר מאשר חשיפה בודדת (Cooley, Quille, Boyd, Frantz, & Walsh, 2001; Osofsky, 1995). בבדיקת תדירות החשיפה הכוללת בשנה האחרונה נמצא כי בני הנוער היהודים בישראל התנסו אישית באלימות בקהילה פעם או פעמיים והיו עדים ל־11 אירועי אלימות בשנה האחרונה. את הממצאים האלו מסבירה העובדה שמספר העדים לאירוע אלים גדול בדרך כלל ממספר המשתתפים בו אישית. חלק מהמחקרים שבדקו עדות לאלימות בקהילה צירפו אותה ואת ההתנסות

האישית למדד אחד כולל. סביר להניח כי בכל אירוע אלימות החוויה הטראומטית של המתנסה אישית באלימות קשה מזו של העדים לאירוע, אך אין להתעלם מהעובדה שתדירות העדות הכוללת של בני נוער לאלימות בקהילה גבוהה משמעותית מתדירות ההתנסות האישית. ממצאי המחקר הנוכחי מדגישים את חשיבות ההתייחסות לתדירות העדות לאלימות בקהילה כמרכיב משמעותי של החשיפה לאלימות בקהילה.

חומרת האלימות

כשבוחנו את מכלול הממצאים, מסתמן שתדירות החשיפה לאירועי אלימות קלה גבוהה מתדירות החשיפה לאירועי אלימות חמורה. בדפוס חשיפה זה תומכים ממצאי מחקרים קודמים (Scarpa, 2001, 2003; Scarpa et al., 2002). מחקרים רבים בדקו חשיפה של בני נוער בסיכון לאלימות בקהילה. סקרפה ואחרים מצאו כי בני נוער החיים בקהילות שאינן מוגדרות בסיכון נחשפים בקהילה לאירועי אלימות בחומרה נמוכה יותר אך בשכיחות דומה לבני נוער מקהילות בסיכון (Scarpa, 2001, 2003; Scarpa et al., 2002). המדגם של בני הנוער במחקר זה היה מקהילות הטרוגניות. עדיין יש צורך במחקרים רחבים ומקיפים יותר אודות המהות והאופי של הקשר בין מאפיינים ותנאי החיים (בעיקר מצב חברתי-כלכלי, איכות חיים, איכות שירותים ותשתיות), ומאפיינים קהילתיים אחרים כמו הון אנושי (social capital), לממדים ולמאפיינים השונים של חשיפת בני נוער מקהילות שונות בישראל לאלימות בקהילה.

מידת הקרבה למעורבים באירועים האלימים

בבדיקת רמת ההיכרות של בני הנוער עם המעורבים באירועי האלימות (התוקפנים והנפגעים) נמצאו הבדלים בין בני הנוער שהתנסו אישית לבין אלו שהיו עדים לאלימות בקהילה. כמחצית מבני הנוער שהתנסו אישית באלימות הותקפו על ידי אדם קרוב או מוכר להם, ולעומת זאת ברוב המקרים של עדות לאלימות דיווחו בני הנוער שכל המעורבים באירוע האלים היו זרים להם. ייתכן שההבדלים נובעים מההבדל במנגנון החשיפה השונה. עדות לאירועים אלימים מתרחשת באופן אקראי, ללא מעורבות אישית של הנחשף. התנסות אישית באלימות היא לעיתים קרובות תהליך אינטראקטיבי שבו המתנסה שותף באופן פעיל. סביר להניח שבגילים אלו, ברוב המקרים, יתרחשו תהליכים אינטראקטיביים המסתיימים באירועים אלימים בין בני נוער המוכרים זה לזה.

מקום החשיפה

המחקר הנוכחי מוסיף נדבך ידע, שהיה חסר במחקרים שנערכו בארץ בשנים האחרונות והתמקדו בהתנסות באלימות במסגרת בית הספר ובסביבתו הקרובה

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

(בנבנישתי, 2002; בנבנישתי ואחרים, 2006; הראל ואחרים, 2002; הראל ואחרים, 1997). במחקר זה נמצא כי רמת החשיפה הגבוהה ביותר למכות הייתה, אמנם, בבית הספר, אך החשיפה הגבוהה ביותר לכל שאר הסוגים והעוצמות של אלימות הייתה דווקא מחוץ לשכונה. המחקר תומך בממצאים קודמים, שהראו שבית הספר הוא עדיין המקום הבטוח ביותר לילדים בהשוואה לקהילה (Dwyer, Osher, & Hoffman, 2000). את הרמה הנמוכה יחסית של ההתנסות באלימות בבית הספר לעומת אתרים אחרים ניתן לייחס לרמת הפיקוח הגבוהה יותר בבית הספר, לנגישות רבה למבוגר אחראי, למשמעת בית-ספרית ולתוכניות למניעת אלימות בבתי הספר. לאור ממצאי המחקר על רמות החשיפה הגבוהות מחוץ לשכונה יש מקום לבדיקה נוספת ומעמיקה יותר של מקומות החשיפה ומועדיה מחוץ לשכונה וגם של הגורמים השונים לחשיפה במקומות שונים.

מגדר

נמצא שחשיפת הבנים לאלימות בקהילה הייתה גבוהה מזו של הבנות בכל הסוגים והמאפיינים של האירועים האלימים שנבדקו, למעט עדות לתקיפה בנשק חם, שם לא נמצא הבדל מובהק בין המגדרים. התוצאות תואמות ממצאי מחקרים קודמים (בנבנישתי ואחרים, 2006; Scarpa et al., 2006; Brookmeyer, Fanti, & Henrich, 2006). את הפער ברמות החשיפה בין המגדרים ניתן להסביר באמצעות תיאוריית הפעילויות השגרתיות ותיאוריית סגנון החיים, הגורסות כי בחברה המודרנית העברת מוקדי פעילות אל מחוץ לבית מספקת לצעירים הזדמנויות להיחשף לאלמנטים אלימים, וכי לצעירים המשתתפים באופן קבוע בפעילויות מחוץ לבית, בין זרים וללא השגחת הורה או מבוגר אחראי, יש סיכוי גבוה להתנסות אישית באלימות ולהיות חשופים לעבריינות (Cohen & Felson, 1979). מידת ההתנסות האישית באלימות מושפעת מסגנון החיים, הכולל שגרות הקשורות לעבודה, לבית הספר ולפעילויות הבילוי. סגנון החיים מתפתח לאור ציפיות תפקודיות, נורמות תרבותיות ושאיפות מעמדיות הקשורות במשתנים דמוגרפיים (Hindelang, Gottfredson, & Garofalo, 1978). כאשר הילדים מתבגרים, מצפים מהם להתרחק משליטת ההורים ומהסביבה המשפחתית, לבלות זמן רב יותר בבית הספר ולקחת חלק גדול יותר בפעילויות עם קבוצת השווים. מבנות מצפים לבלות יותר בבית, בהשגחת הורים צמודה יותר (Hindelang et al., 1978). ההבדל בסגנונות הפעילות בין המגדרים נובע גם מהבדל מגדרי בדפוסי התקשורת. בנות יוצרות מערכת קשרים הדוקה יותר עם מספר מצומצם של בנות, ואילו בנים בונים קשרים רופפים עם מספר גדול יותר של בנים (Gilligan, 1982). הפעילויות הקבוצתיות של הבנים הן בדרך כלל פיזיות יותר, מתבצעות בקבוצות גדולות יותר הכוללות זרים, קורות פעמים רבות מחוץ לבית, ללא השגחת מבוגר אחראי, ומאופיינות בפחות מחויבות חברתית; ואילו הבנות מתכנסות בקבוצות

קטנות, מוכרות ואינטימיות, לפעילויות פחות פיזיות, בבית או בסביבה מבוקרת ומוגנת. לפיכך הפעילות השגרתית וסגנון החיים של הבנים מאפשרים להם חשיפה רחבה יותר לאלימות מזו של הבנות. שתי התיאוריות גורסות שעצם החשיפה לאלימות מהווה גורם סיכון לחשיפה נוספת, מאחר שהיא גורמת להתנהגות אנטי-חברתית היכולה להביא את הפרט למצבים שבהם עולה הסיכוי שלו להיחשף לאלימות (Halliday-Boykins & Graham, 2001; Nofziger & Kurtz, 2005). יחד עם זאת, ללא ספק יש צורך במחקרים מקיפים יותר אודות הקשר בין המשתנים השונים של כל אחת משתי תיאוריות אלה לממדים ולמאפיינים של חשיפת נערים ונערות בישראל לאלימות בקהילה.

קשר בין רמת תמיכה משפחתית לבין התנסות אישית באלימות בקהילה

מחקרים קודמים מצאו כי לנוכחות הורים (Garbarino, 1992) ולהשגחת הורים (Kliewer et al., 2006) יש אפקט מייצב ומגן בחיי הילדים, העשוי להגן עליהם מפני חשיפה לאלימות בקהילה. תמיכה משפחתית עשויה להתבטא במעורבות גדולה של בני המשפחה בחיי הילדים, מעורבות הכוללת נוכחות, הכוונה והשגחה. ייתכן שהורים תומכים מכוונים את ילדיהם להתרחק מסביבות אלימות ומחברים אלימים, לא לקחת חלק באירועים אלימים באופן פעיל או סביל ולהתרחק מאירועים מסוג זה. זמינות ההורים יכולה גם לאפשר להם השגחה יעילה יותר על הילד, תוך בילוי זמן רב יותר במחיצתו באופן שיכול להפחית את הזמן הפנוי של הילד ולמנוע ממנו לבלות במחיצת גורמים אלימים. ייתכן שנוכחות משפחתית גבוהה עשויה להרתיע גורמים אלימים מלהתנכל למתבגר. ממצאים אלה עקביים עם ממצאי מחקרים שבחנו נפגעים מאלימות, ומצאו כי הם מדווחים על בידוד חברתי וחוסר בתמיכה חברתית ועל הימנעות מבקשת תמיכה מהרשת החברתית הקרובה (Nielsen, Endo, & Ellington, 1994; O'Keefe, 1994).

קשר בין רמת תמיכת המורים לבין עדות לאלימות בקהילה

נמצא כי בני נוער שדיווחו על רמות גבוהות של עדות לאלימות בקהילה דיווחו גם על תמיכת מורים נמוכה. ממצאים אלה עקביים ותומכים בממצאי מחקרים קודמים, אשר קושרים תמיכת מורים גבוהה לרמות אלימות נמוכות בבית הספר (Mihalic et al., 1994; Olweus, 1993; Stephens, 2004). מורים תומכים משפרים את אקלים הכיתה ואת תחושת השייכות של התלמידים, ותלמידים החשים שייכות לבית הספר מדווחים על פחות התנהגות אלימה (Brookmeyer et al., 2006).

מקום החשיפה

ממצאי המחקר הנוכחי על מקום החשיפה מלמדים כי לחשיפה לאלימות בבית הספר

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

חלק נכבד בחשיפה הכוללת לאלימות בקהילה. לפיכך, רמת אלימות נמוכה יותר בבית הספר, הקשורה לאקלים בית הספר, לאקלים הכיתה ולתמיכת המורים, תורמת להנמכת רמת החשיפה הכוללת לאלימות בקהילה. ייתכן גם שבכיתה המאופיינת ברמת אלימות גבוהה, המורים יתמקדו במיוחד בהשלטת סדר ומשמעת, וייתפסו על ידי התלמידים כאנטגוניסטים ולא כתומכים.

מגבלות המחקר

הגדרת האלימות במחקר הנוכחי כללה אלימות פיזית בלבד. לא נבדקו חשיפה לאלימות מינית, אלימות מילולית ופסיכולוגית (קללות, איומים, השפלה ועוד), אלימות חברתית (בידול, נידוי ועוד), אלימות וסחיטה כלכלית ואלימות פוליטית. הכללת סוגי אלימות נוספים במחקר הייתה עשויה לתת תמונה רחבה יותר של הקשרים בין משתנים שונים לחשיפה לאלימות בקהילה.

חוסר המידע אודות חשיפה לסוגי האלימות שלא נבדקו וחשיפה לאלימות בבית ובתקשורת לא אפשר לבדוק במחקר הנוכחי את כל מאפייני החשיפה לאלימות אצל בני הנוער (כל סוגי האלימות וכל אתרי החשיפה), את מלוא טווח יחסי הגומלין בין חשיפה לאלימות בקהילה, בבית ובתקשורת, ואת הקשרים השונים בין סוגי חשיפה, מקום החשיפה, תמיכת המשפחה ותמיכת המורים.

אחד מיתרונות מחקר זה הוא הדגימה ביישובים באשכולות חברתיים-כלכליים הטרוגניים, אך חשוב לציין שהמחקר לא בדק את מאפייני היישובים, לרבות איכות חיים ורמת התשתיות. המדגם לא כלל בני נוער מקהילות בסיכון, כדוגמת שכונות שבהן רמת פשיעה גבוהה. לפיכך, לא נבדק הלכה למעשה הקשר בין רמת הסיכון, איכות החיים, ההון האנושי, ותשתיות שירותים בקהילות השונות, לבין רמת חשיפתם של בני הנוער לאלימות בקהילה.

מגבלה נוספת נובעת מהדגימה בבתי ספר בלבד. יתר על כן, המדגם לא כלל תלמידים שנשרו מהלימודים. מחקרים קודמים מצאו כי תלמידים שנשרו ממערכת החינוך הפורמלית מעורבים יותר באלימות (סלע-שויביץ, 2004). אי השתתפותו של תלמיד נוסף זה במחקר עלולה להטות את מדדי תדירות החשיפה לאלימות בקהילה.

מגבלה נוספת קשורה לפריטים שבאמצעותם נמדדה תמיכת המשפחה. פריטים אלה הם כלליים ולא בדקו ממי במשפחה התקבלה תחושת התמיכה (אם, אב, אחים, קרובים מדרגה שנייה ועוד), ועל כן לא נתאפשרה בדיקת הקשר בין מקורות שונים של תמיכה במשפחה לבין חשיפה לאלימות בקהילה. מחקרים קודמים מצאו כי לתמיכת האם והאח חשיבות גבוהה יותר בחיי הילד מאשר לתמיכת האב (Ozer, 2005). בנוסף לכך, שאלון התמיכה המשפחתית במחקר הנוכחי נועד לבחון את

התפיסה הסובייקטיבית של הנער, לא את רמת התמיכה האובייקטיבית ולא את הקשרים בתוך התא המשפחתי.

המלצות למחקרים עתידיים

לאור ממצאי מחקר זה, מומלץ לערוך מחקר אשר אפשר יהיה באמצעותו לאתר מנגנון תיאורטי, המסביר את הקשר השלילי שנמצא במחקר הנוכחי בין תפיסת התמיכה המשפחתית לרמת ההתנסות האישית באלימות. האם תמיכה משפחתית מונעת מהנער להגיע למקומות שבהם יימצא בסיכון להתנסות באלימות? האם התמיכה המשפחתית כוללת גם הגנה פיזית, כמו אח גדול מגן? האם התמיכה המשפחתית מספקת לנער מיומנויות וכלים אישיותיים, המתאימים להתמודדות עם מצבי סיכון להתנסות באלימות? האם התמיכה המשפחתית מוקרנת לסביבת הנער ומונעת מנערים אחרים לתקוף אותו? ואולי המנגנון הפוך: ייתכן שנער שהתנסה אישית באלימות יגיב באופן שירחיק אותו רגשית ממשפחתו, ויגרום לו לתחושה של חוסר בתמיכה משפחתית? אילו מדדים בתמיכה המשפחתית תורמים להקטנת החשיפה לאלימות בקהילה, כדוגמת חום, דאגה, השגחה, נוכחות הורים? האם יש זיקה בין פרמטרים משפחתיים, כגון דפוסי שונים של דינמיקה משפחתית, לכידות משפחתית, דפוסי הורות ואינטראקציה משפחתית ועוד, לבין ממדי חשיפתם של בני נוער לאלימות בקהילה?

מחקר נוסף מוצע לבחינת מנגנונים תיאורטיים, המסבירים את הקשר השלילי שנמצא בין תמיכת המורים לרמת העדות לאלימות. העדות לאלימות מתרחשת הרבה פעמים בין כותלי בית הספר, מקום שבו למורים יש השפעה רבה, לרבות אחריות ליישום תוכניות למניעת אלימות, גישור ועוד. האם ייתכן שמורה תומך מונע מהתלמידים להגיע למקומות שבהם יהיו עדים לאלימות? אולי המורה התומך מספק חלופות כיתתיות לנוכחות בפעילויות מסוכנות בחצר בית הספר? אולי תמיכת המורה כוללת גם נוכחות אישית שלו (הגנה פיזית) בכיתה, בהפסקות או בחצר? האם המורה התומך פועל להפחתת נקודות חיכוך בין התלמידים בכיתה או בבית הספר? אולי תלמידים אלימים יודעים שלתלמיד מסוים יש תמיכה ו"הגנה" מהמורים ולכן לא יתנכלו לו? אף על פי ששדה הפעולה של המורים הוא בבית הספר, האם תמיכת מורים יכולה להקטין חשיפה לאלימות בקהילה ולא רק בבית הספר? אם כן, מתי וכיצד? האם המורה התומך מספק לנער כלים אישיותיים, המתאימים להתמודדות עם חשיפה לאלימות? האם תמיכת המורה מספקת מודל הזדהות לדעותיו בנושא האלימות?

מומלץ גם לערוך מחקרים אשר באמצעותם יהיה אפשר להרחיב את הידע אודות הקשר החיובי בין תמיכה משפחתית לתמיכת מורים שנמצא במחקר. האם מדובר

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

בתפיסה סובייקטיבית בלבד, הנובעת ממבנה האישיות של המתבגר ויכולתו לבקש ולקבל תמיכה, או שהקשר נובע מאינטראקציה בין ההורים למורה? האם האינטראקציה ישירה או באמצעות מעורבות ההורים בבית הספר? האם המשפחה התומכת מעורבת או מתערבת בבית הספר? האם יש קשרים חברתיים מחוץ לשעות הלימודים בין המשפחה למורה? האם המשפחה התומכת לוקחת חלק פעיל בפעילויות בית-ספריות ופעולות במסגרת כיתתית מחוץ לכותלי בית הספר? מה כיוון הקשר? האם תמיכת מורים נמוכה מפחיתה את מעורבות ההורים? האם תמיכת מורים גבוהה מעודדת מעורבות הורים, המלווה בתחושת תמיכה משפחתית אצל התלמיד? ובאיזה מידה יש קשר בין הפרמטרים של כל השאלות הללו לבין חשיפתם של בני נוער לאלימות בקהילה?

כדי להרחיב את היריעה, מומלץ במסגרת מחקרים עתידיים לבדוק גם את ממדי החשיפה של בני נוער לסוגים ולדפוסים נוספים של אלימות, לרבות אלימות מינית, פוליטית, מילולית, חברתית ואלימות בתקשורת; אלימות על רקע של יחסים בין שכנים, על רקע עברייני ומאבקים בין כנופיות, ועל רקע קהילתי. יש לבדוק גם את זיקתם של ממדי סוגים ודפוסים אלה של אלימות בקהילה להקשר החברתי-כלכלי, החברתי-תרבותי והפוליטי בקהילות שונות.

מקורות

- אסטור, ר. ובנבנישתי, ר. (2005). דו"ח מחקר: בתי ספר לא טיפוסיים מבחינת רמות האלימות: מה תורם ליכולת של בתי ספר להתמודד עם אלימות. בית ספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. (2002). אלימות במערכת החינוך בישראל – תשס"ב: דו"ח ממצאים מסכם. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- בנבנישתי, ר., זעירא, ע. ואסטור, ר. (2002). אלימות במערכת החינוך בישראל, דו"ח ממצאים מסכם. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- בנבנישתי, ר., חורי-כסאברי, מ. ואסטור, ר. (2006). אלימות במערכת החינוך בישראל – תשס"ה: דוח ממצאים מסכם. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- גומפל, ת. וזוהר, ע. (2002). אלימות מינית בבתי הספר בישראל. דוח ביניים על סמך מחקר. ירושלים: בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2003). הרשויות המקומיות בישראל 2001. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- הראל, י., אלנבוגן-פרנקוביץ, ש., מולכו, מ., אבר-עסבה, ח. וחביב, ג. (2002). נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגות סיכון במבט בינלאומי, סכום ממצאי המחקר השני. תל-אביב: ג'וינט-מכון ברוקדייל ואוניברסיטת בר-אילן, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה.

- הראל, י., קני, ד. ורהב, ג. (1997). נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגות סיכון במבט בינלאומי. המרכז לילדים ונוער, ג'וינט-מכון ברוקדייל ואוניברסיטת בר-אילן, המחלקה לסוציולוגיה של הבריאות.
- לשם, ב. (2008). השיפה לאלימות בקהילה והשלכותיה אצל מתבגרים בישראל: האם תמיכה משפחתית ותמיכת מורים יכולות למתן את ההשלכות השליליות של החשיפה? עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- סלע-שיוביץ, ר. (2004). התנהגות תוקפנית בקרב מתבגרים: קשר המגדר, הגיל וההשתייכות למסגרת החינוכית. *משטרה וחברה*, 8, 75-93.
- Aisenberg, E., & Mennen, F. (2000). Children exposed to community violence: Issues for assessment and treatment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17, 341-360.
- Attar, B. K., Guerra, N. G., & Tolan, P. H. (1994). Neighborhood disadvantage, stressful life events, and adjustment in urban elementary school children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 391-400.
- Barber, B. K., & Buehler, C. (1996). Family cohesion and enmeshment: Different constructs, different effects. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 433-441.
- Bell, C. C., & Jenkins, E. J. (1993). Community violence and children in Chicago's south side. *Psychiatry*, 56, 46-54.
- Boney-McCoy, S., & Finkelhor, D. (1995). Psychosocial sequelae of violent victimization in a national youth sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 726-736.
- Boney-McCoy, S., & Finkelhor, D. (1996). Is youth victimization related to trauma symptoms and depression after controlling for prior symptoms and family relationships? A longitudinal, prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 1406-1416.
- Brookmeyer, K. A., Fanti, K. A., & Henrich, C. C. (2006). Schools, parents, and youth violence: A multilevel, ecological analysis. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35, 504-514.
- Brown, J. R., Hill, H. M., & Lambert, S. F. (2005). Traumatic stress symptoms in women exposed to community and partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 20, 1478-1494.
- Bureau of Justice Statistics (2003). *Criminal victimization in the United States 2002: Statistical tables*. [Retrieved June, 2007] <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/cvus/cvus02mt.pdf>. Washington, D.C.: Author.
- Campbell, C., & Schwarz, D. F. (1996). Prevalence and impact of exposure to interpersonal violence among suburban and urban middle school students. *Pediatrics*, 98, 396-402.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social-change and crime rate trends: Routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cooley-Quille, M., Boyd, R. C., Frantz, E., & Walsh, J. (2001). Emotional and behavioral impact of exposure to community violence in inner-city adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 30, 199-206.
- Dwyer, K., Osher, D., & Hoffman, C. C. (2000). Creating responsive schools: Contextualizing early warning, timely response. *Exceptional Children*, 66, 347-365.
- Elliot, D., Wilson, W. J., Huizinga, D., & Sampson, R. (1996). The effects of neighborhood

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלומות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

- disadvantage on adolescent development. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33, 389–426.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., & Hamby, S. L. (2005). The victimization of children and youth: A comprehensive, national survey. *Child Maltreatment*, 10, 5–25.
- Fitzpatrick, K. M. (1997). Aggression and environmental risk among low-income African-American youth. *Journal of Adolescent Health*, 21, 172–178.
- Fitzpatrick, K. M., & Boldizar, J. P. (1993). The prevalence and consequences of exposure to violence among African-American youth. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32, 424–430.
- Furlong, M. J., Chung, A., Bates, M., & Morrison, R. L. (1995). Who are the victims of school violence? A comparison of student non-victims and multi-victims. *Education and Treatment of Children*, 18, 282–288.
- Garbarino, J. (1992). *Children and families in the social environment* (2nd ed.). New York: Aldine de Gruyter.
- Garcia-Reid, P., Reid, R. J., & Peterson, N. A. (2005). School engagement among Latino youth in an urban middle school context: Valuing the role of social support. *Education and Urban Society* 37, 257–275.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gondoli, D. M., & Silverberg, S. B. (1997). Maternal emotional distress and diminished responsiveness: The mediating role of parental efficacy and parental perspective taking. *Developmental Psychology*, 33, 861–868.
- Gorman-Smith, D., Henry, D. B., & Tolan, P. H. (2004). Exposure to community violence and violence perpetration: The protective effects of family functioning. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 439–449.
- Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., Zelli, A., & Huesmann, L. R. (1996). The relation of family functioning to violence among inner-city minority youths. *Journal of Family Psychology*, 10, 115–129.
- Green, R. R. (2002). *Resiliency: An integrated approach to practice, policy and research*. Washington, DC: NASW Press.
- Groves, B. M. (1997). Growing up in a violent world: The impact of family and community violence on young children and their families. *Topics in Early Childhood Special Education*, 17, 74–102.
- Halliday-Boykins, C. A., & Graham, S. (2001). At both ends of the gun: Testing the relationship between community violence exposure and youth violent behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29, 383–402.
- Hammack, P. L., Richards, M. H., Luo, Z., Edlynn, E. S., & Roy, K. (2004). Social support factors as moderators of community violence exposure among inner-city African American young adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 450–462.
- Hindelang, M., Gottfredson, M., & Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge, MA: Ballinger.

- Kilpatrick, D. G., Saunders, B. E., Resnick, H. S., & Smith, D. W. (1995). *The national survey of adolescents: Preliminary findings of lifetime prevalence of traumatic events and mental health correlates*. Charleston, SC: Medical University of South Carolina, National Crime Victims Research and Treatment Center.
- Kliewer, W., Cunningham, J. N., Diehl, R., Parrish, K. A., Walker, J. M., Atiyeh, C., Neace, B., Duncan, L., Taylor, K., & Mejia, R. (2004). Violence exposure and adjustment in inner-city youth: Child and caregiver emotion regulation skill, caregiver-child relationship quality, and neighborhood cohesion as protective factors. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33*, 477-487.
- Kliewer, W., Murrelle, L., Mejia, R., Torres, Y., & Angold, A. (2001). Exposure to violence against a family member and internalizing symptoms in Colombian adolescents: The protective effects of family support. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69*, 971-982.
- Kliewer, W., Murrelle, L., Prom, E., Ramirez, M., Obando, P., & Sandi, L. (2006). Violence exposure and drug use in Central American youth: Family cohesion and parental monitoring as protective factors. *Journal of Research on Adolescence, 16*, 455-478.
- Margolin, G., & Gordis, E. B. (2000). The effects of family and community violence on children. *Annual Review of Psychology, 51*, 445-479.
- Martinez, P., & Richters, J. (1993). The NIMH community violence project: II. Children's distress symptoms associated with violence exposure. *Psychiatry, 56*, 22-36.
- Mihalic, S., Fagan, A., Irwin, K., Ballard, D., & Delbert, E. (2004). *Blueprints for violence prevention*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Publication.
- Miller, L. S., Wasserman, G. A., Neugebauer, R., Gorman-Smith, D., & Kamboukos, D. (1999). Witnessed community violence and antisocial behavior in high-risk urban boys. *Journal of Clinical Child Psychology, 28*, 2-11.
- Moses, A. (1999). Exposure to violence, depression, and hostility in a sample of inner city high school youth. *Journal of Adolescence, 22*, 21-32.
- Nielsen, J. M., Endo, R. K., & Ellington, L. B. (1992). Social isolation and wife abuse: A research report. In E. C. Viano (Ed.), *Intimate violence: Interdisciplinary perspectives* (pp. 73-81). Washington, DC: Hemisphere Publications.
- Nofziger, S., & Kurtz, D. (2005). Violent lives: A lifestyle model linking exposure to violence to juvenile violent offending. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 42*, 3-26.
- O'Keefe, M. (1994). Racial/ethnic differences among battered women and their children. *Journal of Child and Family Studies, 3*, 283-305.
- O'Keefe, M., & Sela-Amit, M. (1997). An examination of the effects of race/ethnicity and social class on adolescent's exposure to violence. *Journal of Social Service Research, 22*, 53-71.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Osofsky, J. D. (1995). The effects of exposure to violence on young children. *American Psychologist, 50*, 782-785.
- Overstreet, S., Dempsey, M., Graham, D., & Moely, B. (1999). Availability of family

מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלומות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה

- support as a moderator of exposure to community violence. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 151–159.
- Ozer, E. J. (2005). The impact of violence on urban adolescents: Longitudinal effects of perceived school connection and family support. *Journal of Adolescent Research*, 20, 167–192.
- Ozer, E. J., & Weinstein, R. S. (2004). Urban adolescents' exposure to community violence: The role of support, school safety, and social constraints in a school-based sample of boys and girls. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 33, 463–476.
- Procidano, M. E., & Heller, K. (1983). Measures of perceived social support from friends and from family: Three validation studies. *American Journal of Community Psychology*, 11, 1–24.
- Rennison, C. M., & Rand, M. R. (2003). *Criminal victimization, 2002 (NCJ199994)*. Washington, DC: US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Richters, J. E., & Martinez, P. (1993). The NIMH community violence project: I. Children as victims of and witnesses to violence. *Psychiatry*, 56, 7–21.
- Rosenthal, B. S., & Wilson, C. W. (2003). The association of ecological variables and psychological distress with exposure to community violence among adolescents. *Adolescence*, 38, 459–479.
- Rudolph, K. D., & Hammen, C. (1999). Age and gender as determinants of stress exposure, generation, and reactions in youngsters: A transactional perspective. *Child Development*, 70, 660–677.
- Salem, D. A., Zimmerman, M. A., & Notaro, P. C. (1998). Effects of family structure, family process, and father involvement on psychosocial outcomes among African-American adolescents. *Family Relations*, 47, 331–341.
- Scarpa, A. (2001). Community violence exposure in a young adult sample: Lifetime prevalence and socioemotional effects. *Journal of Interpersonal Violence*, 16, 36–53.
- Scarpa, A. (2003). Community violence exposure in young adults. *Trauma, Violence and Abuse*, 4, 210–227.
- Scarpa, A., Hurley, J. D., Shumate, H. W., & Haden, S. C. (2006). Lifetime prevalence and socioemotional effects of hearing about community violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 5–23.
- Scarpa, A., Fikretoglu, D., Bowser, F., Hurley, J. D., Pappert, C., Romero, N., & Van Voorhees, E. (2002). Community violence exposure in university students: A replication and extension. *Journal of Interpersonal Violence*, 17, 253–272.
- Schwab-Stone, M.E., Ayers, T. S., Kaspro, W., Voyce, C., Barone, C., Shriver, T., & Weissberg, R. P. (1995). No safe haven: A study of violence exposure in an urban community. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34, 1343–1352.
- Selner-O'Hagan, M. B., Kindlon, D. J., Buka, S. L., Raudenbush, S. W., & Earls, F. J. (1998). Assessing exposure to violence in urban youth. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Professions*, 39, 215–224.
- Shahinfar, A., Fox, N. A., & Leavitt, L. A. (2000). Preschool children's exposure to

- violence: Relation of behavior problems to parent and child reports. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 115–125.
- Slovak, K., & Singer, M. I. (2002). Children and violence: Findings and implications from a rural community. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 19, 35–55.
- Snyder, H. N., & Sickmund, M. (1999). *Juvenile offenders and victims: 1999 national report*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Stephens, R. D. (1994). Planning for safer and better schools: School violence prevention and intervention strategies. *School Psychology Review*, 23, 204–215.
- Straus, M. A. (2004). *Manual for scoring the CTS2 and CTSPC*. Durham, NH: University of New Hampshire Family Research Laboratory. Retrieved from <http://pubpages.unh.edu/~mas2/CTS28a3.pdf>.
- Sullivan, T. N., Kung, E. M., & Farrell, A. D. (2004). Relation between witnessing violence and drug use initiation among rural adolescents: Parental monitoring and family support as protective factors. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 488–498.
- Taylor, L., Zuckerman, B., Harik, V., & Groves, B. M. (1994). Witnessing violence by young children and their mothers. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 15, 120–123.
- Vermeiren, R., Ruchkin, V., Leckman, P. E., Deboutte, D., & Schwab-Stone, M. (2002). Exposure to violence and suicide risk in adolescents: A community study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 529–537.
- Vermeiren, R., Schwab-Stone, M., Deboutte, D., Leckman, P., & Ruchkin, V. (2003). Violence exposure and substance abuse: Cross-national findings. *Pediatrics*, 111, 535–540.
- Wallen, J., & Rubin, R. H. (1997). The role of the family in mediating the effects of community violence on children. *Aggression and Violent Behavior*, 2, 33–41.
- Webster-Stratton, C., Reid, M. J., & Hammond, M. (2001). Preventing conduct problems, promoting social competence: A parent and teacher training partnership in Head Start. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 282–302.